

organi, morata namreč soglašati republikli. V kolikor republikli ne soglašata, so odločitve zveznih organov neveljavne.

Na tem področju čakajo češko in slovaško politično vodstvo še izredno napor-na pogajanja. Nova državna ureditev najbrž ne bo mogoča brez pravice do združevanja in tudi združevanja; to pravico pa bosta morali imeti ustavno zagotovljeno tako češka kot tudi slovaška republika.

JOHANNES CHR. PAPAŁEKAS

Zahodni modeli za izvoz na Vzhod?*

V zvezi z vprašanjem, ki si ga zastavlja simpozij, se je treba lotiti zlasti dveh plati: »vzhodne« in »zahodne« ter celovite.

1) Najnovejšim zasukom v vzhodni Srednji Evropi na splošno pritikajo nalepko »revolucija«, predvsem prilastek »mirna revolucija«. Dejstvo, da so se velike spremembe na evropskem Vzhodu v veliki meri odvijale mirno, je na dlani. Toda ali gre pri tem za revolucijo in če je temu tako, o kakšni vrsti revolucije smemo govoriti? V oči namreč bije dejstvo, da opravljeni zasuki niso ponudili nikakršnih novih zamisli in v prihodnost usmerjenih pojmov. Odsotnost »novega« je pravzaprav značilna za omenjeno dogajanje. Kaj sporoča ta pozornosti vredna okoliščina?

Razviti so bili številni pojasnjevalni vzorci, s pomočjo katerih skušajo razložiti zasuke v vzhodni Srednji Evropi. Če pustimo ob strani posamične začetne poskuse, da bi dogajanje razložili v duhu leninizma (tako je denimo strokovnjak ESPN za gospodarsko in socialno zgodovino Jürgen Kuszynski še decembra 1989 na simpoziju v Hamburgu zagovarjal stališče, da so spremembe v državah »realno obstoječega socializma« usmerjene k prenovi socializma – danes bi vejetno razmišljal drugače ali pa bi svoj pogled vsaj prilagodil), potem je daleč pretežna večina razlag prežeta s posvetnim razočaranjem, ki ga je prinesel socializem zdaj že v vsakem pogledu.

Med mnogimi pojasnjevalnimi vzorci, ki so v obtoku, naj jih navedemo le nekaj: harvardski profesor *Daniel Bell*, ki velja za enega od vodilnih ameriških sociologov, slavi v zvezi z dogajanjem v vzhodni Evropi »konec ideologij« – gre pri tem za tezo, ki jo je bil zagovarjal že poprej; Američan japonskega porekla *Francis Fukujama* iz zunanjega ministrstva je poleti leta 1989 vzbujal pozornost s spisom »Konec zgodovine?« (»The End of History?«), v katerem je zagovarjal tezo o ves svet zajemajočem širjenju liberalne demokracije ter napovedoval »stoletja, polna dolgočasja«; *Jürgen Habermas* govori v eni od najnovejših publikacij o »popravni revoluciji«, ki naj bi odprla pot za dohitevanje zamujenega razvoja. Pri tem gradi na povezanosti »latentnega spreminjanja vrednot s procesi v javnem obveščanju«, od česar pričakuje »spremembe v parametrih dogovorjenega demokratičnega oblikovanja volje in pobude za nastanek novih politik«.

* Nenapovedan referat, ki ga je imel avtor na simpoziju enakega imena v Domu industrije na Dunaju (22.–23. 10. 1990).

Ti primeri, ki bi jih lahko dopolnili z mnogimi drugimi, razkrivajo velike težave, ki nastajajo pri prizadevanjih, da bi zasuke v vzhodni Srednji Evropi uredili v kategorije. Zastran ugotovitve, da je »realno obstoječi socializem« dokončno spodletel, sicer vlada soglasje, vendar pa ostaja vprašanje, kdo so »demiurgi zasuka« in kakšne so implikacije, zabrisano in se izmika razjasnitvi. Razlog za to tiči tudi v izjemnem značaju stvari same. Posebej težavna je pri tem naloga sociologov, zlasti tistih iz ZRN, ki so jih dogodki zadnjih dvanajstih mesecev spravili v izjemno negotovost. To je nadvse jasno prišlo do izraza tudi pred kratkim na 25. sociološkem kongresu v Frankfurtu: organizatorjem kot motto ni prišlo na misel nič drugega kot sociološko brezobličjen pojem »posodabljanje«.

Če naj bi zdaj sam poskušal opredeliti zasuk v vzhodni Srednji Evropi, potem naj se postavim za tezo, da gre pri tem v bistvu za *konservativno kulturno revolucijo*, to je za dogajanje, ki je dobilo odločilne impulze od kulturnih in nacionalnih izročil ter od nezlomljene istovetnosti narodov Vzhodne in Srednje Evrope. Skupaj s *Hermannom Lubbejem* bi lahko govorili o »zakoreninjenosti v virih«, ki so zdaj spet pokazali svojo veljavo – desetletni komunistični manipulaciji in indoktrinaciji zavesti navkljub. Če je ta zasnova razlage dogajanja v bistvu točna, pa lahko iz nje potegnemo daleč segajoče sklepe. Pod pogojem, da bodo meje med sistemoma izginile, se utegne namreč izoblikovati množica ureditev in alternativnih ureditev, kar seveda nikakor ne izključuje opiranja na dosedanje »zahodne modele«, marveč ga celo vključuje. V tej zvezi je nemško-ameriški ekonom in sociolog *Viktor Vanberg* poleti leta 1990 prišel do nekaj pozornosti vrednih sklepov (*Neue Zürcher Zeitung*, 29./30. julij 1990).

2) Če človek zdaj obrne pogled k altera pars, ki Zahodni Evropi, lahko ugotovi, da je javna razprava v zvezi s spremembami v vzhodni Srednji Evropi spravila v obtok predvsem pojme, kot so »pluralizem«, »strankarska demokracija« in še zlasti »socialno tržno gospodarstvo«. Pri tem pogosto nastaja napačen vtis, kot da gre pri strankarski demokraciji, pluralizmu in socialnem tržnem gospodarstvu za že čakajoče vagone, v katere je treba le še sesti, da bi človek dosegel zaželeni cilj: politično stabilnost, konkurenco, gospodarski razcvet, socialno varnost in še veliko drugega. Posledice tega zgrešenega pogleda se prav zdaj kažejo v velikem obsegu: navdušenju prvega trenutka v vzhodni Srednji Evropi so kmalu sledili streznitev, razočaranje in naraščajoča skepsa.

Spričo tega je nujno potrebno opozoriti na predpogoje, pod katerimi so zmogle zahodne družbe – gotovo ne vse – doseči zastavljene cilje, četudi v različnem obsegu. V tej zvezi naj se sklicujemo predvsem na »nemški model«, ki se je potrdil kot visoko stabilen in učinkovit model. Zvezni republiki Nemčiji je zagotovil dolgo obdobje gospodarskega razcveta, socialnega miru, socialne varnosti, socialističnega vzpona tudi za spodnje sloje ter ne nazadnje tudi politične stabilnosti. Če bi človek hotel ta model strniti v pojem, potem se ponuja terminus, ki ga je leta 1965 uvedel *Ludwig Erhard*: »izoblikovana družba«. Sam izraz izvira od *Rüdigerja Altmana*, enega od Erhardovih svetovalcev in nekdanjega namestnika glavnega direktorja Nemške industrijske in trgovinske zbornice (DIHT).

O izoblikovani družbi bi lahko govorili kot o sistemu ureditve posebne vrste, kot o sistemu, katerega poglobitvi dosežek predstavljata usklajevanje in povezovanje socialnoekonomske dinamike industrijske družbe. Tako gosto tkivo pravil igre kot tudi na široko razpredeni mehanizem za usmerjanje in poravnavanje konfliktov skrbita za socialno izravnavo pri hkratnem zagotavljanju tehnično-industrijske učinkovitosti in ekspanzije. Tržno gospodarstvo v Zvezni republiki Nemčiji se mora za svoje senzacionalne uspehe zahvaliti predvsem specifičnim okvirnim

pogojem izoblikovane družbe. Semkaj sodi problematika negospodarskih predpogojev za gospodarski razvoj, ki jo je navrgel in tematiziral *Max Weber* ter jo razširil predvsem v svojem slovitnem delu *Zasnove protestantizma*.

V bistvu bi vse razvite industrijske družbe zahodnega kova lahko razlagali kot izoblikovane družbe, vendar pa so posebne okoliščine nemškega povojnega razvoja temu sistemu v Zvezni republiki Nemčiji podelile posebno kakovost in skorajda idealnotipske poteze. Za svoj značaj vzorca se mora izoblikovana družba ZRN zahvaliti predvsem izraziti pripravljenosti in sposobnosti za sodelovanje odločujočih družbenih nosilnih skupin, visoki stopnji organizacije javne uprave, organizacijski moči gospodarskih in z njimi zvezanih socialnih združenj, ne nazadnje pa tudi federativnemu ustroju države in iz tega ustroja izhajajočemu poživljajočemu učinku v skoraj vseh regijah. Ta okoliščina in še vrsta drugih so ustvarile izredno ugodne predpostavke za nepretrgano in pospešeno izgradnjo družbe v ZRN. Uspelo je priti do vsesplošnega preseganja struktur razredne družbe in hkrati do takšnega dinamiziranja in fleksibiliziranja družbenih stanj, ki sta zajela celoten ustroj slojev. Obsežni procesi prerazdelitve so sprožili tako imenovani učinek dvigala, to je splošen socialni vzpon, ki predstavlja tudi posebnost družbenega razvoja v ZRN.

Izoblikovana družba, kot se je uveljavila v ZRN, se bistveno razlikuje od razmer v času weimarske republike. Kot je navedel Johannes Popitz, tedaj pruski finančni minister, v enem od svojih pomembnih spisov, je weimarski pluralizem predstavljal »polikracijo«, to je sozvezdje v veliki meri nepovezanih nosilcev volje, ki so se potegovali za vpliv v državi in v družbi. Značilna za Weimar je bila po mnenju *Popitza* svetovnonazorska in politična razklanost, povezana z naraščajočim osamosvajanjem številnih bolj ali manj samostojnih nosilcev volje. V nasprotju s tem zagotavlja v ZRN izoblikovana družba, ki se je na značilen način razvijala naprej tudi pod socialnimi demokrati kot »koncertirana akcija« (Karl Schiller), v visoki stopnji kooperativne strukture, ne da bi se pri tem izogibala nastajajočim soočanjem oziroma razpletanju soočanj.

Seveda v tej zvezi ne bi smeli prezreti že nekaj časa jasno vidnih simptomov *krize socialne države*. Novi in novovrstni konflikti se že napovedujejo in nova problemska stanja so na tem, da se pojavijo. Naj v prvi vrsti omenimo: zaostrujoče se »demografsko vprašanje« z njegovimi daljnosežnimi družbenimi posledicami, okrepljeni selitveni in priselitveni pritisk z njegovimi na dolgi rok nepredvidljivimi tveganji, v sedemdesetih letih pospeševano spodkopavanje vloge elementarnih inštitucij in s tem povezano širjenje nebrzdanega subjektivizma, nenehno revolucioniranje splošnih življenskih razmer, ki so ga povzročali siloviti »tehnološki sunki«, ter z njim prihajajoče stanje znatne razdražljivosti in negotovosti. Vsa ta dogajanja utegnejo v prihodnosti postaviti izoblikovano družbo na hude preizkušnje.

Če si človek za konec postavi vprašanje zastran prenosljivosti zahodnih modelov – tu gre za model izoblikovane družbe – v države vzhodne Srednje Evrope, ki so se osvobodile izpod komunizma, potem je priporočljiva dokajšnja skepsa. Težave pri prenašanju takšnega modela so namreč izredno velike. Naj na tem mestu posebej kratko opozorimo na dve plati, eno strukturno in drugo, ki se nanaša na stanje zavesti. Komunizem je v državah vzhodne Srednje Evrope pustil za seboj silovito *vmesno praznino*, se pravi vmesno področje, družbeni prostor, ki se razteza med posameznikom in državo, je bil docela izsušen. Brez vsesplošne zapolnitve tega prostora, predvsem pa brez izgradnje delujočega sistema združenj, bo moč izkoristiti možnosti, ki jih nudi tehnično-industrijska civilizacija, le v zelo neza-

dostni meri. Oblikovanje tega vmesnega prostora pa si je moč zamisliti le kot zelo dolgoročno perspektivo. Tudi stanje zavesti ljudi vzhodne Srednje Evrope ni ravno naklonjeno hitremu in uspešnemu opravljanju prehoda v novo obdobje. Tem ljudem s poudarkom priporočajo, naj prevzamejo »zahodne« vrednostne usmeritve in vrednostne drže ter se ravnajo po ustreznih vzorih. Vendar pa so se zahodne vrednostne usmeritve v procesu »spreminjanja vrednot« močno spremenile in se ne ujemajo več s tistimi, ki so vladale v »pionirskem času«. Prav te zadnje pa so za prenavo in izgradnjo države in družbe v vzhodni Srednji Evropi nepogrešljive. Prihodnost bo po vsej verjetnosti razkrila, da imajo narodi, ki so se osvobodili izpod komunizma, pred seboj težavno in spopadov polno pot.

Prevedla Katarina Sedmak

VLADIMIR KAVČIČ*

Neznosna lahkovernost izobražencev

Med sodobniki bi težko našli koga, ki se pri svojem ravnanju vsaj implicitno ne bi bil skliceval na razum, zdravo presojo, logiko, na razvidno stanje dejstev. Kljub temu pa v mišljenju in praktičnem delovanju teh istih sodobnikov zasledimo vse polno neracionalnosti in celo iracionalnosti. Kaže, da je za naš čas še posebej značilno to poslednje. Nekateri opazovalci z evropskim in svetovnim razgledom trdijo, da imamo opraviti s premiki v zavesti, ki so značilni za vso zahodnoevropsko civilizacijo. Po teh ocenah naj bi bila zahodnoevropsko mišljenje v šestdesetih letih obvladovala ideologija, v sedemdesetih ekonomija, v osemdesetih zlom obeh, v devetdesetih pa naj bi bila na pohodu predvsem iracionalnost. V tekočem in morda še v prihodnjem desetletju naj bi živeli predvsem na čustveni pogon.

Če navedene ocene vsaj približno držijo, Slovenci in Jugoslovani kar zvesto sledimo splošnim evropskim tokovom, vendar spet v skladu s svojo civilizacijsko ravnanje, ki je še daleč od evropske.

Ob vztrajnem in nezaustavljivem upadanju življenjskega standarda, ob naraščajoči brezposelnosti in brezperspektivnosti mladih generacij, da bi si zagotovile normalne življenjske pogoje, je to do neke mere razumljiva tudi poplava vseh mogočih horoskopov, povečano zanimanje za parapsihološke pojave in bioenergetiko. Navkljub naraščajoči revščini (in prav zaradi nje) ljudje vse več denarja vlagajo v igre na srečo. Med informacijskimi mediji doživlja razcvet takoimenovani rumeni tisk, naklade resnejših časopisov pa upadajo. V gledališčih in kinematografih le še izjemoma zasledimo dela s prevladujočimi umetniškimi ambicijami, v večini primerov gre le še za zabavo in za poslovni uspeh. Tudi na TV si gledalci želijo več »erotike«. Po drugi plati pa se vse več izobražencev zateka v religijo, vračajo se k njej kot izgubljeni sinovi ali pa jo odkrivajo kot novo možno izhodišče.

Vse te »nove« razsežnosti in senzibilnosti našega duha bi bila hvaležna snov za

* Vladimir Kavčič, pisatelj in publicist v Ljubljani.